

EGY ÉLET TORZTÜKRE

BOBORY DÓRA

Girolamo Cardano: Életem

Fordította és a bevezetőt írta Magyar László András
Gondolat, Budapest, 2013.

280 oldal, 2950 Ft

A mikor úgy tizenöt évvel ezelőtt először olvastam Gerolamo Cardano önéletrajzát, olyan érzéseim támadtak, amilyenek kora újkori szövegek olvasásakor viszonylag ritkán szoktak megtalálni: döbbenet, feszegetés, szánalom, hitetlenkedés. Még az archaikus olasz fordítás is, amelyben először kezembe került, visszaadta a szerző kendőzetlen, nyers stílusát: nem kímélte se magát, se másokat. Mintha fittyet hányt volna a világra, a szakmai hírnevére és az utókor véleményére, lecsupasított testtel és lélekkel állt az olvasók elé. Am kezdetől motoszkált bennem a gyanú, hogy van rendszer ebben a káoszban, hogy a meghökkentő történetek, sorsfordulatok, testi elváltozások leírásában Cardanót nem csupán az igazság szeretete vezérelte, hanem volt más, kevésbé egyértelmű célja is. Többéves kutatómunkával, két szakdolgozattal és három cikkel később is úgy éreztem, csak részben fejtettem meg a titkát, és ezzel nem voltam egyedül. Cardano különleges világa többeket beszippantott már: Anthony Grafton az asztrológiai művekre,¹ Nancy Siraisi inkább az orvosiakra összpontosított,² de az önéletrajz minden valamirevaló tanulmányban fontos szerepet kap mint az itáliai polihisztor munkásságának mátrixa.

Magyar László András mindig is kereste a szenzációs, a *fringe* (vagyis a peremvidéken elhelyezkedő) témákat, alakokat, publikált fordításokat és esszéket a székelési szokások, a prostitúció, a démonológia és a mágia történetének témakörében. Korábbi könyveinek sorában ott találjuk *A csámcsogó hullák és egyéb ér-*

dekességek, a *Bevezetés a kísértettanba*, *A kapzsi hóhérné* című műveket, de publikált gyerekverseket és önéletrajzi szösszeneteket is. Jól ráérezett, hogy van egy rés, ha mégoly keskenyke is, a magyar könyvpiacra, amely a kora újkori latin szövegek magyar fordításával tölthető ki. A hangzatos címek már árulkodnak arról, mi a közös a Magyar által írt, fordított és szerkesztett könyvekben: a szórakoztatás igénye. Ennek alá is rendel minden mást: a történetiséget, a forráshűséget és ezáltal a hitelességet is. Ez különösen szembeszökő a fordításában, melyek közül most a legutolsót emelem ki, Cardano 1576-ban befejezett önéletrajzát.

Cardano valóban kiváló példája a különösnek, a kívülállónak, életrajza pedig meghökkentő, szinte felkavaró olvasmány, különösen kontextusából teljesen kiragadva, használható bevezető, kommentár és jegyzetek nélkül. Magyar írt ugyan egy pár oldalas előszót a latinból fordított szöveg elé, de ebben csak Cardano élettörténetének bulváros mozzanatait emeli ki: van benne bigott, de magát prostitúcióból fenntartó anya, feleséggyilkosságért lefejezett fiú, meddő leány, kóros játékszenvedély, nyomor és inkvizíció, a képből pedig cinkosan kacsint ki egy kárörvendő vénember. Záró mondatával Magyar a történetész szakmát is helyre teszi: „Cardano életéről és sorsáról ebben az előszóban nem írok hosszabban, hiszen az alábbi önéletrajz úgyis erről az életéről és sorsáról szól. A korról és a társadalmi-kulturális környezetről pedig a következő oldalakon százszor többet tudhat meg majd a tisztelt Olvasó, mint akármilyen alapos, tudós és ennek megfelelően unalmas bevezető tanulmányból.”

Mint olyasvalaki, aki több unalmas tanulmányt is szentelt Gerolamo Cardanónak,³ magamra veszem az inget és egyben a feladatot is, hogy összeszedjem, miért nem szerencsés régi szövegeket ilyen formában megjelentetni. Kezdjük talán azzal, hogy mi értelme van tudni egyet s mást arról a szerzőről, akinek önéletrajzát lefordítjuk, mi minden derülhetne ki egy jól megírt bevezetőből, és hogy valóban unalmasabb-e a fordítás a fordításnál.

Cardano kora, a XVI. század második fele, a humanizmus válságát hozta el. A nagy felfedezések keltette lelkesedés alábbhagyott, már alig-alig került elő újabb, addig csak hírből ismert ókori kézirat, a Ficino és a firenzei neoplatonikusok körében akkora izgalmat keltő hermetikus szövegek is a hagyomány megszokott részévé váltak. A humanistáknak ez a harmadik generációja, az „új értelmiségiek”, ahogy Robert Mandrou nevezte őket,⁴ nem tudtak vagy nem akar-

1 ■ Anthony Grafton: *Cardano's Cosmos. The World and Works of a Renaissance Astrologer*. Harvard University Press, Cambridge, 1999.

2 ■ Nancy G. Siraisi: *The Clock and the Mirror. Girolamo Cardano and Renaissance Medicine*. Princeton University Press, Princeton, 1997.

3 ■ Bobory Dóra: Being a Chosen One: Self-Consciousness and Self-Fashioning in the Works of Gerolamo Cardano. *Annual of Medieval Studies at CEU*, 9 (2003), 69–92. old.; uő: An Unusual Biography: Cardano's Horoscope for Petrarch. In: K. A. E. Enekel – J. Papy (eds.): *Petrarch and his readers in the Renaissance*. (Intersections 6) Brill, Leiden, 2006. 209–229. old.

4 ■ Robert Mandrou: *From Humanism to Science 1480–1700*. Penguin, 1978. 122. old.

tak udvaroncok lenni, egyetemi katedrát szerezni, az udvar védelmező, biztonságot adó közege vagy intézményi háttér nélkül pedig erőteljes túlélési stratégiára volt szükségük. A könyvnyomtatás elterjedése élénk piaci versenyhez vezetett, igyekeztek a maguk módján és eszközeivel boldogulni, a hasonló kortársak közül kiemelkedni, felhívni magukra a potenciális támogatók, olvasók figyelmét. Ha valaki biztosított is magának fizetős állást, azt a sors vagy a támogató szeszélyének folytán egyik napról a másikra el is veszíthette. A létbizonytalanság sok tudóst készített folytonos vándorlásra, keresték és követték a lehetőségeket, és közben arra is szántak időt, hogy a konkurenciát osztorozzák. Lynn Thorndike találóan tudós csavargóknak (*intellectual vagabonds*)⁵ nevezte azokat, akiknek a folytonos helyváltoztatás és vele a hosszabb-rövidebb ideig tartó szegénység életformájukká vált. Volt, aki ezt büszkén vállalta is, mint Paracelsus, akinek – állítása szerint – a vándorlás nem csupán kényszer volt, hanem a szabad, független élet választása és a testközeli tapasztalatszerzés elengedhetetlen eszköze is. Paracelsus olyan hatékonyan provokálta vitapartnereit, inspirálta követőit, hogy már életében legendák övezték. Sajátos kifejezőmódot választott, hiszen konokul szembement az ókori hagyománnyal, nemcsak tartalmi, de formai szinten is, és latin helyett németül írt, méghozzá olyan bombasztikus, átütő, agresszív nyelven, amelyet egész biztosan meghallottak a kortársai. Így, a trágárságba hajló, öntudattól duzzadó, kötekedő soraival érte el, hogy a kiabáló tömegben is meghallják valóban újszerű üzenetét, és miközben sok más ígéretes tudós neve a történelem homályába veszett, az övé örökre fennmaradt.

Másoknak más módszereik voltak, de feltűnően sokan folyamodtak ahhoz, hogy magukat kiválasztottnak, különös képességekkel megáldott embernek állítsák be. A magányos tudós-mágus-prófeta alakja a jóstudományokra még mindig fogékony és nyitott kora újkori társadalomban hatékonyabban keltett figyelmet, s piszkálta fel a potenciális támogatók, olvasók fantáziáját, természetes kíváncsiságát. Stephen Greenblatt megfogalmazásában ezek az új értelmiségek önnön identitásukat egyre inkább tudatosan formálható, alakítható, manipulálható művészi folyamatnak (*self-fashioning*) tekintették.⁶ Az egyén sikerét, ezáltal szellemi és anyagi jólétét az határozta meg, hogy mennyire jól tartotta kézben a saját identitását. A kiválasztottság hangsúlyozása sokak számára azonban nem csupán eszköz volt az elismertség elérésére, hanem meggyőződés is; elhitték, hogy alkalmasak és képesek olyanvalami megismerésére, befogadására, amire mások nem, hogy egy nagyobb célra lettek kiválasztva, és küldetést teljesítenek.

Az új értelmiségieknek az ideológiák és hagyományok komplex hálózatában kellett navigálniuk, gyakran a hit és az eretnokség, a tudomány és a babona, a régi és az új, az ókori és a modern, az abszolút nonszensz és a szenzációs újdonság között billegve. Az intézményi háttér hiánya, a heterodoxia kísértése, az

önnön kivételességükről tett merész állítások könnyen bajba sodorhatták a magányos tudóst; az eretnokség vádjá nem volt ismeretlen sem Paracelsus, sem olyan kortársai előtt, mint Agrippa von Nettesheim, aki okkult filozófiájával vált ismertté, Giambattista della Porta, aki a természetes mágiát hirdette, sőt még az olyan kánonibb figurák előtt sem, mint Tommaso Campanella vagy Giordano Bruno. Az utóbbi egyik művében saját magáról mint profétáról ír. Cardano is magára vonta az inkvizíció haragját, valószínűleg azért, mert Krisztus horoszkópját is elkészítette, mintha akármilyen halandó lett volna.

Gerolamo Cardano tudatosan, évek hosszú során át építette fel magáról a profetikus képességekkel megáldott ember imázsát, akinek Isten változatos jelekkel üzen a jövőjéről, s aki egyformán jól olvas a csillagokból, az arcvonásokból és az álmokból. Több száz fennmaradt írása a legkülönfélébb témákkal foglalkozik, de máig a legolvasottabb az önéletrajza. Maga is tudatában volt önéletrajza jelentőségének, hiszen *umbelicus scriptorum*nak, írásai köldökének nevezte. Telis-tele van meghökkentő mesékkel, tudományos-fantasztikus elemekkel és mindenre elszánt rosszakarókkal. Ha hihetünk a szerzőnek, már a megszületése is kész csoda volt, hiszen szülei többször is megpróbálták elhajtani a nem kívánt magzatot. S ez megpróbáltatásainak még csak a kezdete volt, mert azután gyerekkorában hol kisebb-nagyobb balesetek érték, hol szülei ütlegeitől legyengülve nyomta az ágyat. Mindennapjaihoz viszont kisgyerekkorától hozzátartoztak a figyelmeztető víziók, látomások, érzetek. Az álomfejtésről írott könyvében is rengeteg álmát meséli el és elemzi a későbbi események tükrében, de a jóstudományok iránti, egész életére kiható vonzalma önéletrajzában állt össze koherens egészé.

Szívének legkedvesebb az asztrológia tudománya volt. Zseniálisan unalmas könyvében Anthony Grafton bebizonyította, hogy Cardano önéletrajza a saját horoszkópjaihoz fűzött kommentárjaiból nőtt önálló művé. A reneszánsz asztrológusok körében rendkívül népszerűek voltak a születési horoszkópok (latinul *genitura* vagy *nativitas*), amelyeket szakértelmük bizonyítására híres emberekről, kortársakról, de visszamenőleg, elődökről is készítettek. A *genitura* négyzet formában, két dimenzióban rögzítette a bolygók helyzetét a személy születésének időpontjában, amit azután az asztrológus rendkívüli szabadsággal értelmezhetett, így az eredmény sokkal inkább életrajznak, mint egyszerű horoszkópnak volt tekinthető. A kor legélelslátóbb jellemábrázolásai horoszkópgyűjtemények formájában kezdték pályájukat. Cardano

5 ■ Lynn Thorndike: *History of Magic and Experimental Science*. MacMillan, New York, 1923–1958.

6 ■ Stephen Greenblatt: *Renaissance Self-Fashioning. From More to Shakespeare*. The University of Chicago Press, Chicago–London, 1980. 2. old.

7 ■ Joannes Sambucus: *Emblemata* (Antwerpen, 1564). Akadémiai, Bp., 1982. Faksimile kiadás, 126–127. old.

többször is felállította a saját születési horoszkópját, a későbbiekben korrigálva a hibásnak bizonyult állításokat, például a halálának időpontját. Ezek a horoszkópok szolgáltatják az önéletrajz vázát. Az elbeszélés nem egy idővonalat követ, hanem tematikus részekre oszlik, mint az 1543-ban, 1547-ben és 1554-ben felállított horoszkópjához fűzött kommentárjai, melyek külön bekezdéseket szentelnek a születésének, testi adottságainak és külsejének, tárgyalják egészségét, testedzési formáit, étkezési szokásait. Grafton még azt is feltételezi, hogy Cardano azért fogott önéletrajza megírásába, mert érezte vagy kiszámolta, hogy közeledik élete végéhez.

Ezek után naivitás lenne szó szerint venni az önéletrajzot, és azt feltételezni, hogy az *Eletem* egy spontán módon papírra vetett mű, s hogy a korban matuzsálemnek számító, 75 éves Cardano, Magyar szavaival élve, „megkeseredett kis öregember” egy szuszra megírt vagy lediktált volna egy ilyen átgondolt, szisztematikusan felépített munkát, keseredettségében nem kímélve sem magát, sem másokat, hanem őszintén megírva az igazságot. A szöveg paranoiájával és furcsaságaival együtt is nagyon letisztult, átgondolt, gondosan szerkesztett írás. Cardano végig ügyelt rá, hogy kerülje a trágárságot (nem úgy, mint Paracelsus), még akkor is, ha egyik kedvenc és visszatérő témájáról, megátkozott ellenségeiről írt; inkább nyugodt bölcsességet kívánt sugározni.

Amikor pórere vetkőzött leendő olvasói előtt, lepletlenül feltárta minden jellem- és testi hibáját, és beszámolt az őt ért csapásokról, nem tett mást, csak szigorúan követte az asztrológiai mesterség saját maga által korábban lefektetett szabályait. Orvos is volt, és önmaga volt a legkedvesebb páciense, akinek behatóan tanulmányozta minden porcikáját, minden rezdülését. Testét és lelkét egyben tárgyalta, egymástól elválaszthatatlannak tekintette. Orvosként alávettette magát annak az alapelvnek, hogy a tapasztalat mindennél fontosabb az ember és környezete megértéséhez. Visszatekintve összegyűjtötte és beépítette önéletírásába hosszú élete során szerzett tapasztalatait. Ebben hasonlít Benvenuto Cellinihez is, aki szintén nem tett különbséget magánélet, érzelmek, személyes preferenciák és munka között. Cardano esetenulmányként fogta fel saját életét, de a humanistáktól eltérően önéletrajzában Suetoniust követte: nem úgy ábrázolta magát, amilyennek lennie kellett volna, hanem szépítés nélkül. Hibáinak, hiányosságainak elismerése sem váltott ki katarzist: viselkedésén nem változtatott, hanem elfogadta magát olyannak, amilyen.

Mégis minél mélyebbre ásott a saját nyomorúságában, annál dicsőségesebben emelkedett ki mint

kedves tudományának hőse, aki a végsőkig hajlandó elvinni a jó asztrológustól és jó orvostól elvárható aprólékoságot, és aki beszámol a magán és másokon kipróbált sikeres (és elenyésző számban sikertelen) gyógymódokról is, hogy olvasói tanulhassanak belőle. Egész élete szüntelen erőfeszítés volt, hogy megértse önmagát, feldolgozza élményeit – különös tekintettel legidősebb és egyben kedvenc fia tragédiájára –, megértse, hogy az egész mire volt jó, és próbára tegye szakmai tudását. Grafton megfogalmazásában: az asztrológia számára eszköz ahhoz, hogy az ember megértse saját jellemét, és ne engedje, hogy az a végzetévé váljon.

Tudományos írásai is szinte önéletrajzi jellegűek, sokszor hivatkozik bennük önmagára, számára élete és munkája annyira összefonódott, hogy mindkettő egyénisége megnyilvánulásává vált. Ebből a szempontból különösen fontos két enciklopédikus műve, ahol elősorolja ismereteit a legkülönfélébb dolgokról, találmányokról, gépekről, természetfeletti jelenségekről, szirénekről, démonokról és hasonlókról. Tudományos művei közül egyedül itt merte kifejteni – az önéletrajzában nyíltan vállalt – hitét

a természetfeletti lényekben és a természetes mágiában. A Cardanónak odafentről küldött jelek nem az emberiség jobbítását célozták, hanem az ő személyes sorsát vetítették előre, őrajta igyekeztek segíteni. A könyv tanulsága talán az, hogy gyászos sorsát, a nehézségeket elkerülhette volna, ha képes különleges képességeit még hatékonyabban használni, ha tudományát tökélyre fejleszti.

Cardano latinja a hagyományos akadémiai rendszerben nevelkedett tudósok számára nehezen volt érthető, de talán épp ez a sajátosság tette latinul írt enciklopédikus műveit szélesebb körben népszerűvé: tudott szólni a kevésbé művelt rétegekhez, például a diákokhoz és a nem tudományal foglalkozókhoz is, akik e művek valódi címzettjei. Az, hogy oly sok mindennel foglalkozott, egyáltalán nem szokatlan a kortársai között, a modern tudomány egymástól elég jól elhatárolható területei a kora újkorban még sokkal inkább egységet alkottak. Nincs is értelme róla mint egyik vagy másik mai tudomány előfutáráról beszélni, hiszen az ő idejében önállóan még nem léteztek. A tudás mohó hajszolása viszont felemésztette az energiáit, tudása nem állt össze koherens rendszerré, és vitathatatlan érdemei, matematikai eredményei és a mai napig használatos találmányai dacára ellentmondásos figurának számít. Érdekes adalék, hogy a mi Zsamboki Jánosunk emblémagyűjteményében Cardanónak dedikálta a mizantróp Timónról írott „mottót”, a sem magát, sem barátait nem szerető, melankolikus emberről.⁷ Egy igényes előszóból tehát kiderülhetett

A TARTALOMBÓL

Tudomány a Nemzetépítés szolgálatában

Hörcher Ferenc: „Soft power” a reformkorban?
A Széchenyiek tudománypolitikai céljai

Szalisznyó Lilla: A magyar irodalom férfiasan kezdi fejét emelni. A Magyar Tudós Társaság jutalmainak szerepe az irodalom elismertetésében (1831–1847)

Mester Béla: A magyar filozófiatörténet elbeszélésének megformálása az egyetemes filozófiatörténet és a kulturális nemzetépítés kontextusában.
Almási Balogh Pál vállalkozása

Eszik Veronika: A magyar–horvát tengeremlék mint nemzetiesített táj. Adalék az intézményesülő földrajztudomány és a nemzetépítés kapcsolatához

Stráner Katalin: Természettudomány magyarul vagy magyar természettudomány? Dapsy László, a magyar darwinizmus és a Természettudományi Társulat Könyvkiadó Vállalatának eredete

Lafferton Emese: A „magyar arc vita”.
Faji gondolkodás a magyar néprajzban és az antropológiában a századfordulón

Varga Bálint: Nemzeti és regionális történelem egy sokszínű térségben: a bánsági történetírás a hosszú 19. században

Papp Gábor György: „Vezessük be minél előbb nemzeti hagyományainkat a modern világba”.
A nemzeti építézet fogalmának változásai az építészeti szakirodalomban Magyarországon

A KORALL

2016. évi tematikus számai:

- 63. Ókori társadalomtörténetek
- 64. Diktatúrák alulnézetből
- 65. Film és történelem
- 66. Máság és kirekesztés

A Korall Szerkesztőség elérhetőségei:

terjesztes@korall.org, korall@korall.org, www.korall.org
1113 Budapest, Valkói u. 9.

A 2016-ös évfolyamra várjuk az előfizetéseket.
Kérjük, jelezze szándékát a Szerkesztőségnek,
és valamennyi idej számunkat postázzuk Önnek.
Az éves előfizetés ára: 4500 Ft, egy szám ára 1250 Ft.

volna, hogy Cardanót korának aggodalmai és érdeklődése mozgatta: nem minden előzmény nélkül, nem a semmiből lépett elő, és környezetének, kontextusának ismertetése segíthette volna jobban megérteni és felmérni önéletrajzának különöc mivoltát. Ez az önéletrajz ugyanis semmiképp sem kicsinyelhető le azzal, hogy nem más, mint egy már kissé szenilis vénember rendszertelen csapongása emlékezetének útvesztőjében.

A fordítás hullámlázó színvonalú: a Magyar tolla alól kikerülő szöveg kétségtelenül gördülékeny és gyakran olvasmányos, de érezhető benne a bulvárosítási szándék, a kapkodás – és nagyon gyakran pontatlan is. A fordító saját bevallása szerint egy-egy nehezebb hely értelmezéséhez segítségül hívta a német és az angol fordítást is, és ezzel nem is lenne baj, sőt a szövegnek jót tett volna, ha ezt gyakrabban, következetesebben teszi: az angol verzió és az általam ismert olasz sokkal finomabb kézzel bánik Cardano latinjával, és néhány igen hasznos jegyzettel is kíséri a szöveget.

A magyar változatban kevés a jegyzet, és az sem ott van, ahol a leginkább szükség lenne rá. Nem azokat a valóban problematikus fogalmakat tisztázzák, amelyek ismerete nem várható el a mai olvasótól, hanem szinte kizárólag olyan szöveghelyekhez kapcsolódnak, amelyekből kihozható valami devianciával, furcsasággal kapcsolatos megjegyzés. Arra is akad példa, hogy a fordító lábjegyzetbe teszi, ami eredetileg a főszöveg része volt (például a 64. oldalon), vagy egyszerűen megismétli, amit éppen olvastunk. Máskor nyilvánvalóan félreérti, amit fordított, és a lábjegyzetben találgatja, mi lehetett a szándékolt jelentés. Amikor például Cardano azt írja, úgy érezte, mintha Aszklepiadész ágyában feküdne, a fordító a lábjegyzetben megjegyzi, hogy talán a halálos ágyára célzott (34. old.), pedig Aszklepiadésznek, az ókori görög orvosnak arra a gyógymódjára utalt, amikor pácienseit egy felnőtt méretű bölcsőben hintáztatta.

Vannak viszont óriási félrefordítások, igazi leiterjakabok is. A legkínosabb talán a *flores* szó „florusok”-nak fordítása, amihez lábjegyzetben Magyar megjegyzi, hogy egy ókori afrikai nép volt (57. old.). A *flores* jelentése „virágok”, és a szöveggörnyezetből sem adódik a másik, erőltetett definíció. A latin szövegben az áll: „*nam flores exorientem Solem adorant, Garamantes execrantur*”, amit Magyar úgy fordít, hogy „Lám, a florusok [lábjegyzetben: Afrikai nép az ókorban] imádják a kelő napot, míg a garamantok [lábjegyzetben: A mai Líbia területén élő ókori, berber nyelvű nép. Arrafelé nagyon melegen süt a nap, így érthető, ha a sivataglakók nem kedvelik] átkot szórnak rá.” Pedig a latin egyszerűen annyit mond: „A virágok imádják a kelő napot, a garamantok pedig átkozzák.”

Nem fűz lábjegyzetet viszont egy olyan kifejezéshez, amelynek az önéletrajzban rendkívüli jelentősége van, viszont széles körben egyáltalán nem ismert a jelentése: Cardano „harpokratikus” alkatúnak mondja magát (28. old.). Harpokratész az a görög isten, akinek alakja az egyiptomi Hórusz görög átvetelével keletkezett, és a csendet, a titokzatosságot

jelképezi. Cardano azonban nem ebben az értelemben használja a kifejezést, hanem – ahogy később meg is magyarázza – Pszeudo-Ptolemaiosz nyomán harpokratikusnak nevezi a jövőbelátás képességét, amelynek maga is birtokában van, s amely köré egész mondanivalóját építi.

Csak néhány, szembeötlő példát említek még a sok-sok pontatlanság közül. A *nepotes* a fordító magyaráztában unoka, aminek ebben a szöveggörnyezetben semmi értelme. A magyar változatban a gyermek Cardano apjának „időközben két unokája is született” (24. old.), ami csak akkor lett volna lehetséges, ha Cardanónak lett volna törvényes vagy törvénytelen fivére, a kontextusból ráadásul világos, hogy unokaöcsökről van szó, az apa nővérének a fiáról (*nepoti sororis*). A *populeorum unguentum* kifejezést Magyar „mákenőcsnek” fordítja (39. old.), és lábjegyzetben még hozzá is teszi, hogy „ez volt az úgynevezett boszorkánykenőcs – unguentum maleficarum – alapja, amely altató, nyugtató és álomhozó hatású volt”. Itt egyszerűen összetévesztette a *populeus* („nyírfából származó”) szót a *papaverius* („mákból származó”) szóval. Az *incedebam soleis plumbeis ponderis octo librarum* kifejezésből (jelentése: „nyolc font súlyú ólomtalpú szandálban”) nála ez lesz: „nyolc libra súlyú sarkantyúmat pengetve [...] masíroztam ide-oda”. Ez hangzatosabb, de az eredeti szöveghez nem sok köze van. A *politura chartarum* (43. old.) Cardanónál egyfajta testgyakorlási módszer – szó szerinti jelentése lemezek vagy papírlapok csiszolása –, Magyaránál viszont „tekész”, és a lábjegyzetben ki is fejti, hogy sem ő, sem a többi fordító nem értette ezt a kifejezést, ezért választotta a tekészést. Szándékos ferdítésnek tűnik viszont, hogy a *voluptas* szót szexuális tartalommal tölti fel, holott a szöveggörnyezetből kiderül, hogy olyan élvezetekről volt szó, mint a hosszú séta, a kiadós reggeli, a zenélés, a horgászás, a kutatómunka és az írás (49. old.). Ugyanígy, talán tudattalan torzítás az *intempestivae* („nem időzerű”, „értelmetlen”) és az *intemperatus* („féktelen”) összetévesztése, talán mert jobban illett a Magyar által preferált „gyönyörök” kifejezéshez: így lett az értelmetlen időöltésből féktelen gyönyör. Vannak kevésbé szerencsésen megválasztott szavak, például „pisi” (33. old.), „hülyék” (66. old.), „miközben nyomulunk” (121. old.). Van, ami ferdítés ugyan, de már-már szellemes, mint például a „csárdás pofon” (132. old.). Zavaró viszont, hogy a hely- és személyneveknek nincs egységes átiratuk, hol latinosan, hol olaszosan szerepelnek a magyar szövegben, és rengeteg a félreütés is.

Cardanónak a latinja sem könnyű, de azután görögből is többször idéz, és ezekkel az idézetekkel gyűlik csak meg igazán a fordító baja. A vita- és oktatási stílusáról írott fejezetben (Magyarnál: „Vita- és oktatásmaniám”) elmeséli, hogyan keveredett szópárbajba egy tanult kollégájával, és hogyan kerekedett felül rajta görögtudásával. Azt írja, hogy „*dixi deficit* ’ö”, amiből a fordításban ez lesz: „én csak annyit jegyeztem meg, hogy »Hiányzik egy alpha«” (59. old.). Csakhogy az a

betű nem alfa (α), hanem az *ou* diftongus reneszánszban is használatos rövidítése, előtte pedig egy gyenge hehezet. Ugyanezzel a betűvel az 54. oldalon is meggyűlik a fordító baja, ahol az eredetiben „*εὐβόλια*” áll, amit „*euboliának*” olvas, majd a lábjegyzetben még ki is javítja Cardanót: „Helyesen *eubúliát* kellett volna írnia.” Pedig szegény Cardano jól írta, csak Magyar nem ismeri fel az *ou* paleográfiai rövidítését.

Az ilyen helyeken és sok más ponton lett volna szűkség a fordítást az eredetivel egybevető nyelvi lektorra és a túlkapasokat finomító szerkesztőre. A legboszszantóbbak mégis azok a szándékos félrefordítások, amelyek trágárságukkal kizárólag a drámai hatás fokozását szolgálják. Miért kell a latin *siluit* igét („elhallgatott”) így fordítani: „kussol”? Miért lesz a *sed non animadvertentibus accidere soleant* („csak esetleg nem vesszük észre”) kifejezésből „csak ők kussolnak róla”? A *simplex* szót „primitív”-nek fordítani is túlzás, akár csak az „ott rohadjak el” a *contabescerem* (elsenyvedjek) szóra. Minderre ráadásul semmi szükség, mert az eredeti szöveg a maga nyersségével épp elég karakteres.

Egy reneszánsz kori szöveg ilyen nagyvonalú kezelése több okból is sajnálatos. Szenzációsát leírni, sokszor alap nélkül, könnyű, de a tévedést meggyőzően javítani, az igazságot alóla kikotorni fáradságos munka, és kevés sikerrel kecsegtet. Ha már valami egyszer megjelent nyomtatásban, az ott is marad, úgy, ahogy megjelent. A megjelent szövegre hivatkoznak, idézik, és a téves adat rögzül a köztudatban. Az, hogy valamelyik történész egy recenzióban vagy cikkben korigálja a tévedést, sokkal kisebb közönséghez jut el.

Az ismeretterjesztés nagyon hasznos a kutatók által felderített témák közérthetőbb megjelenítésére, de csak akkor, ha az olvasó érzi, a lábjegyzetek nélkül is megbízható tudás áll a szöveg mögött. Senki sem kételkedik például abban, hogy Jacques Le Goff ismeretterjesztő könyveiben bízni lehet, Umberto Eco pedig még arra is képes volt, hogy regényeket írjon tudományos kutatásaira építve. Cardanónál maradvány, Grafton is írt egy rövid előszót az *Életem* XX. század eleji angol fordításának újabb kiadása elé (a szöveget nem ő fordította), és bár nincsenek jegyzetek a bevezetőjéhez, tudom, hogy bízhatom benne.

Nem tudni, Magyar László András milyen források alapján dolgozik, amikor szövegeket gondoz vagy könyveket ír. Lehet, hogy sokat olvasott Cardanóról, de valamiért nem tartotta fontosnak megosztani ismereteit az olvasókkal, talán hogy ne untassa őket. Felmerül a kérdés, hogy tényleg mehökkentés, szenzáció kell-e ahhoz, hogy a régiék eljussanak a szélesebb olvasóközönséghez. *Magia naturalis* című szöveggyűjteményének egyik olvasója az interneten elismeri, hogy sokat tanult belőle, mégis csak fanatikusoknak ajánlja elolvasásra, ami Magyar stratégiájának sikerességét is megkérdőjelezi. Ha szenzációba csomagolva is nehezen emészthető egy szöveg, akkor lehetne akár hitelesen is tálalni, tudomásul véve, hogy csak keveseket érdekel, de ők legalább megbízhatnak a szöveg történeti hitelességét megőrző fordításban. □